

Norrønt og moderne norsk språk

Kort språkhistorisk oversikt

Et kompetansemål i norskfaget er at du skal kunne *gjøre rede for noen sentrale likheter og forskjeller mellom norrønt og moderne norsk språk*. Du skal altså kunne sammenligne det språket man brukte i Norge mellom ca. år. 700 og 1350 – *norrønt* – med det vi bruker i Norge i dag. La oss se på en svært forenklet oversikt over den norske språkhistorien før vi begynner:

Urnordisk kaller vi språket man brukte i Norge, og i våre naboland, fra rundt år 200 til 500. Dette språket var som navnet antyder felles for *hele* Norden, og det var preget av ganske lange ord, med mange stavelser. For en moderne leser virker språket fremmed. Et eksempel er ordet «witadahalaiban», som betyr «forsørger», eller «en som skaffer brød».

Urnordisk (200-500)

Synkoptiden hadde vi grovt sagt mellom år 500 og 700. I løpet av denne perioden forandret språket seg veldig, og vi gikk fra *urnordisk* til *norrønt språk*. Det viktigste som skjedde her var litt forenklet sagt at ord ble kortere. Man sluttet å uttale trykklette endevokaler – altså vokaler i slutten av ord – som ikke man la noe trykk på når man snakket. I det urnordiske ordet for «gjest» - «gastiR¹», forsvant for eksempel i-en, siden det ikke var noe trykk på den. Derfor ble dette ordet forkortet til «gestr» på norrønt². Vi ser at ordet «gastiR» har to stavelser «gast-iR», mens ordet «gestr» bare har én stavelse. Noe slikt skjedde med svært mange ord, og dette gjør at norrønt føles som et helt annet språk enn urnordisk. Fordi man hadde fjernet så mange trykklette vokaler (slik som i-en i «gastiR»), havnet ofte mange konsonanter ved siden av hverandre på norrønt. Det gjør at det norrøne språket har

Synkoptid (500-700)

¹ Man regner med at R-en i slutten av urnordiske ord ble uttalt på en litt annen måte enn R-en i slutten av norrøne ord, og derfor markerer man ofte R-er i urnordisk med stor bokstav, for å skille dem.

² Andre endringer var blant annet at mange vokaler forandret seg i en rekke ord. Det er derfor a-en i «gastiR», for eksempel, blir til e- i det norrøne «gestr».

mange ord med flere konsonanter etter hverandre. Det urnordiske ordet «walluR» (som betyr «voll» eller «slette»), ble på norrønt til «vøllr». Enkelt oppsummert: I årene mellom år 500 og 700 ble ord kortere, og vokalene i mange ord forandret seg. Når vi kommer til ca. år 700, har vi det språket vi i dag kjenner som norrønt. Språket forandret seg ikke likt over alt, og dette førte til at vi for første gang fikk *dialektforskjeller* i det skandinaviske området. På denne tiden begynte dialektene på Østlandet og Vestlandet i dagens Norge for alvor å skille seg fra hverandre, og det er derfor dialekter i Øst- og Vest-Norge fortsatt er så ulike i dag.

Norrønt språk er enkelt sagt det språket man brukte i Norge fra ca. 700-1350, over en periode på mer enn 500 år. Det er *dette språket* eddadikt, skaldekvad og sagaer er diktet på. Det var dette språket vikingene brukte, og det var også dette språket den norrøne litteraturen ble skrevet ned på litt senere, på 1200-tallet. Din jobb er å kunne sammenligne dette norrøne språket, med det vi bruker i Norge i dag. Før vi gjør det, bør vi imidlertid nevne enda to perioder: Mellomnorsk tid, og dansketiden.

**Norrønt språk
(700-1350)**

Mellomnorsk tid pleier vi å si er fra 1350-1536, fra svartedauden til reformasjonen, da danskene for alvor tok over Norge. Med svartedauden døde antagelig rundt halvparten av landets befolkning, og Norge mistet i særlig stor grad folk som kunne lese og skrive. De som skriver etter 1350 skriver annerledes enn de som skrev 100 år før, sannsynligvis fordi de manglet kunnskap om den gamle og «riktige» måten å skrive på. I løpet av denne tiden tok også «utlendinger», dansker, svensker og tyskere, over de viktigste stillingene i samfunnet. Også dét kom til å prege språket vårt, siden språket man snakket her til lands etter hvert ble blandet med danske og svenske ord. I løpet av denne perioden kom det også inn en mengde *lavtyske ord* i språket vårt. Noen mener at så mye som 30-40% av ordene vi bruker i moderne skandinaviske språk i dag kommer fra tysk. Til sammen gjorde alt dette at språket vi brukte på 1500-tallet her til lands var helt annerledes enn det man hadde brukt 250 år tidligere. Nå nærmet vi oss det vi kaller moderne norsk.

**Mellomnorsk tid
(1350-1536)**

I løpet av *dansketiden* fra 1536-1814 ble *skriftspråket* stadig viktigere, og skriftspråket i Norge endte opp med å bli Dansk. En viktig grunn til dette var at Bibelen som ble brukt i Norge skrevet på dette språket. Den skrivemåten som var brukt i Bibelen ble et forbilde for skrivemåten i andre tekster også. Å *snakke* dansk, begynte man imidlertid aldri med her til lands.

**Dansketiden
(1536-1814)**

Norrønt og moderne norsk – likheter og forskjeller.

Skal man sammenligne norrønt og moderne norsk, er det først og fremst *forskjellene* det er interessant å se på. Likevel, siden moderne norsk jo har utviklet seg fra norrønt, finner man selvsagt også en del *likheter* mellom språkene.

Likheter

Den første likheten er at *en del ord og uttrykk er ganske like*. Hvis du kan moderne norsk, vil du automatisk forstå en del norrøne ord og kanskje også setninger. I uttrykket «beitri er einn fugl i hendi, enn tveir i skogi», er ordene «er», «fugl» og «i» de samme som på moderne norsk. I tillegg går det an å gjette seg til at «beitri» kan bety bedre («betre» på nynorsk), «einn» kan bety «én», «hendi» kan bety «hendene» og «skogi» «skog».

Like ord og uttrykk

Ofte er *roten* av ordet lik i norrøne og moderne norske ord, altså starten av ordet – hend-, skog-, og så videre, selv om *endelsen* av ordene ofte er ulik. Ordet «tveir» er litt vanskeligere, men ut fra konteksten kan man kanskje gjette seg til at det her er snakk om et tall, noe som er riktig. «tveir» betyr «to», og dermed betyr uttrykket: Bedre er én fugl i hånden enn to i skogen. Dette ordtaket finnes også på norsk i dag, i en litt annen form: Det er bedre med én fugl i hånden enn ti på taket.

Roten av ord ofte lik

De samme likhetene ser vi også i uttrykket «eigi er alt gull sem glóar». Ordene «er», «alt», og «gull» på norrønt her, er identiske med de ordene vi bruker i dag. I tillegg kan man gjette seg til at «sem» kan bety «som», og at «glóar» kan ha noe å gjøre med å «gløde» eller «glitre». At ordet «eigi» betyr «ikke», er vanskeligere å skjønne, men vi ser at norrønt og moderne norsk har mange nok likheter til at vi automatisk forstår en del. Mange kunne nok ha gjettest seg til at uttrykket betyr «ikke er alt gull som glitrer», eller som vi ville sagt på moderne norsk: «Det er ikke gull alt som glitrer».

Norrønt og moderne norsk har selvsagt også mange likheter når det kommer til grammatikk.

Et eksempel er at *både norrønt og moderne norsk har tre kjønn i substantiv*: hankjønn, hunkjønn og intetkjønn (*en arm, ei bygd, et hus*). Ikke alle språk har tre kjønn. Dansk har for eksempel bare to (*en arm, en pige, et hus*), mens engelsk bare har ett: (*a man, a woman, a house*).

Tre kjønn i substantiv på begge språk

Det er også slik moderne norske substantiver som fantes på norrønt, har beholdt det opprinnelige kjønn sitt. Det vil for eksempel si at når ordet «armr» var et hankjønnsord på norrønt, så er ordet arm fortsatt et hankjønnsord på moderne norsk. Ordet «bygd» var et hunkjønnsord på norrønt, og det samme er tilfelle på moderne norsk. Ordet «hus», som var et intetkjønnsord er i moderne norsk fortsatt et intetkjønnsord.

Forskjeller

Det finnes som sagt mange likheter mellom de to språkene, men skal man sammenligne de to, er det mye bedre å undersøke forskjellene. Noen forskjeller er ganske tekniske og vanskelige å lære seg, mens andre er svært enkle. Her skal vi se på forskjellene på språkene når det gjelder *kasus og ordstilling, verbbøyning, skrift, uttale, og ordtilfang*, altså hva slags ord som finnes i de to språkene.

Kasus og ordstilling

Den aller viktigste forskjellen på norrønt og moderne norsk er kanskje det at *moderne norsk er et ordstillingsspråk mens norrønt var et kasusspråk*. Det dreier seg altså her om to helt ulike språkssystemer. Ordstillingsspråk og kasusspråk oppfører seg svært ulikt.

Eksempler på moderne *ordstillingsspråk* er moderne norsk, svensk, dansk, engelsk, fransk, tysk og italiensk. I slike språk blir setningenes betydning bestemt av *ordstillingen*, altså rekkefølgen på ordene. Setningen «Olaf slår Eirik» betyr noe helt annet enn «Eirik slår Olaf» på norsk. Dette til tross for at begge setningene består av nøyaktig de samme tre ordene. *Subjektet* i setningen, altså den som veldig forenklet sagt *gjør noe* i setningen, står vanligvis først i slike setninger. Den som er *objektet*, igjen, veldig forenklet *den som blir gjort noe med* i setningen, står til slutt. Hvis Olaf står *først*, er altså han *subjektet* – det er han som slår. Hvis Olaf står *sist* i denne setningen, er det han som blir slått. Man kaller ofte moderne norsk et *SVO-språk*. Det vanlige er nemlig at *subjektet* i en setning (**S**) kommer først, etterfulgt av verbalet, handlingen som blir utført (**V**), og deretter *objektet* (**O**). Sagt for siste gang: Rekkefølgen på ordene har alt å si på slike språk. «Hunden spiser bjørnen» betyr ikke det samme som «Bjørnen spiser hunden».

Ordstillingsspråk
(moderne norsk)

Andre språk er ikke ordstillingsspråk, men *kasusspråk*, eller *bøyningsspråk*, som man også kaller det. Tysk, russisk, polsk, serbisk, kroatisk, bosnisk, albansk, tyrkisk, punjabi, og mange flere er eksempler på slike språk i vår egen tid. Også norrønt var et kasusspråk. I slike språk er det enkelt sagt ikke *rekkefølgen* på ordene, men hvordan du *bøyer* ordene, som avgjør hva en setning betyr.

Kasusspråk
(norrønt)

I kasusspråk bøyer man visse ordklasser – substantiv, adjektiv og pronomener og determinativer – i ulike *kasus*. Den norrøne setningen «**Olaf**r slår **Eirik**» betyr at Olaf slår Erik, men det er ikke plasseringen av ordene som bestemmer dette. I stedet er det måten navnet Olaf er bøyd på, med en -r til **slutt**. Det er denne r-en som viser at Olaf er subjektet, den som gjør noe, i setningen. Hvis vi endrer ordstillingen og skriver «**Eirik** slår **Olaf**r», så betyr dette altså akkurat det samme: Det er fortsatt Olaf som slår Eirik. Det er denne r-en som viser hvem som er subjektet, hvem som er den aktive parten i setningen. Hvis Eirik er den som slår, blir det «**Eirikr** slår **Olaf**» eller, like godt: «**Olaf** slår **Eirikr**». I begge disse variantene er det Eirik som slår, for det er hans navn som står med en -r til slutt.

Det finnes fire ulike kasus på norrønt. Det vil si at et ord, for eksempel et substantiv som ordet «maðr» – mann – kan opptre i fire ulike former. Det kan bøyes på fire forskjellige måter, alt etter hva slags rolle ordet spiller i en setning. *Nominativ* er den kasusen – den formen – som et ord står i når det spiller rollen som subjekt - den i setningen som *er* eller *gjør* noe. Nominativsformen av ordet mann på norrønt er «**maðr**». I setningen «Mannen slår Eirik» blir det derfor «**maðr** slår Eirik». Vi bruker «**maðr**», fordi mannen er den som slår, subjektet - den som aktivt gjør noe i denne setningen».

Nominativ

Akkusativformen av det samme ordet brukes noen ganger når ordet spiller rollen som **objekt** i setningen - den som enkelt sagt blir gjort noe med. I setningen Olav hadde en kniv «**Olaf**r hafði **kníf**», er Olaf subjekt, og står i nominativ, med -r, mens ordet «**kníf**» står i akkusativ.

Akkusativ

Dativsformen brukes alltid når vi har et **indirekte objekt**, når noe er eller blir gjort til, eller for eller til fordel for noe eller noen. For eksempel. Hvis Eirik gir Olaf en kniv, skriver man at «**Eirikr** gaf **Olafi** **kníf**». Her viser endelsen «-i» at det Olaf *blir gitt* en kniv. Eirik er den som gir kniven, subjektet i setningen, siden hans navn står med en -r. «knif» er direkte objekt – det som blir gitt – det som blir gjort noe med, siden det står uten endelse.

Dativ

Genitivsformen av et ord brukes som regel for å vise at noe er underordnet noe annet, eller at det er *noen sin* eller *noen sitt* – for eksempel at kniven er Olaf sin, eller at det er jenta til mannen, og så videre. Setningen «*maðr gaf Olafi Eiriks kníf*» betyr «Mannen ga Olaf Eiriks kniv» eller «Mannen gav Eiriks kniv til Olaf». Her står «Eirik» i uttrykket «*Eiriks kníf*» med en *-s*, for å vise at kniven tilhører Eirik. Er kniven Olaf sin, må man bøye Olaf i genitiv: «*Olafs knif*». Hvis kniven tilhører «mannen», må man bøye også dette ordet i genitiv: «*manns knif*». Vi kan for eksempel si «*Olaf gaf Eiriki manns knif*» (Olaf ga mannens kniv til Eirik), eller «*Eiriki gaf manni Olafs knif*» (Eirik gav Olafs kniv til mannen). Vi ser altså at substantivet «*maðr*» kan bøyes på ulike måter: *maðr*, *manni*, *manns* (og «*mann*», som ikke er nevnt i noe eksempel her), mens navnet «Olaf» kan bøyes som *Olaf*, *Olaf*, *Olaf* og *Olafs*. Dette er typisk for kasusspråk. Ord får ulik endelse alt etter hva slags rolle de spiller i en setning.

Genitiv

Når det gjelder genitiv er det verdt å nevne at vi på moderne norsk fortsatt bruker genitivs-s for å markere at noe tilhører noe, for eksempel at «bilen er Henriks». På moderne norsk er genitiv likevel ikke *et kasus*, men kun en *partikkel* – en liten *-s* som vi henger på slutten av et ord: «mannens bil, konas valg, bondens traktor, og så videre.

Mer om genitiv

På norrønt ble genitiv i tillegg brukt til andre ting. Etter enkelte verb, slik som ordet for «å legge merke til», for eksempel, brukte man også genitiv når ordet spilte rollen som direkte objekt: «*Olafur gáði eigi Eiriks*» – «Olaf merket ikke (*la ikke merke til*) Eirik»

Til slutt brukte man genitivsformen av ord etter enkelte *preposisjoner* - særlig etter ordet «til». Derfor har vi på moderne norsk fortsatt en del *fast uttrykk* som slutter på *-s*: «til bords», «til senger», «til fjells», «til sjøs», «til skogs», og så videre. Egentlig burde vi jo si «til bordet», «til sengen», «til fjellet», og så videre, på moderne norsk, men disse faste uttrykkene har blitt brukt så ofte de siste 1000 årene, at genitivs *-s*-en har blitt værende, selv om den egentlig ikke lenger passer inn grammatisk sett.

Genitivs -s i faste norske uttrykk

For å oppsummere, kan vi si at norrøne ord kunne bøyes i fire ulike kasus, *nominativ*, *akkusativ*, *dativ* og *genitiv*, som man brukte alt etter hvilken rolle ordet skulle spille i en setning. I et kasusspråk som norrønt er det dermed *bøyningsendelsene* av ordene som viser oss hva en setning betyr, mens det på moderne norsk er *ordstillingen*, rekkefølgen på ordene som avgjør.

Bøying av Verb

Også verbbøyningen var mye mer komplisert på norrønt enn den er på moderne norsk. Den viktigste forskjellen er at man *i norrønt bøyer verb i personer og tall*. Dette er lettest å forklare hvis vi tar veien via engelsk. La oss ta et verb som «å være». På norsk bruker vi i presens (nåtidssform) ordet «er», uansett hvem eller hva det gjelder: «jeg **er**», «du **er**», han/hun/det **er**», «vi **er**», «dere **er**», «de **er**». Vi forandrer ikke på ordet «er», uansett hvem som **er**.

Verbbøyning i personer og tall

På engelsk er dette litt annerledes. Der sier vi at «I **am**», mens «you **are**», og he/she/it **is**». I flertall bruker man på engelsk alltid «are»: «We **are**», «you **are**», «they **are**». Vi ser at man på engelsk bøyer et verb som «er» på ulike måter, alt etter hvilken *person* som **er** (om det er jeg, du eller han/hun/det), og *hvor mange* som er (om det er «jeg» eller «vi», «hun» eller «dem»).

Vi har altså fire måter å si «er» på i engelsk. På spansk, for eksempel, har man seks: «yo **soy**» (jeg er), «tu **eres**» (du er), «el/la **es**» (han/hun er), «nosotros **somos**» (vi er), «vosotros **soís**» (dere er), «ellos/ellas **son**» (de er). Spansk og engelsk er to eksempler på språk som bøyer verb i personer og tall.

På norrønt gjorde man det samme. Der heter det «ek **em**» (jeg er), «þú **ert**» (du er), «hann **er**» (han er), «vér **erum**» (vi er), «þer **eruð**» (dere er), og «þeir, þær eller þau **eru**» (de er), alt etter om «de» består av bare menn, bare kvinner, eller en blanding.

Norrøn verbbøyning

Det at man på norrønt bøyde verb i personer og tall gjorde at man kunne ha det man kaller *subjektløse setninger*. På moderne norsk kan vi ikke bare si en setning som «er stor». Da kommer spørsmålet «*hvem* er stor?» «er det jeg som er stor, eller hun, eller du?». Setningen «er stor» gir ikke mening på moderne norsk. På norrønt, derimot, kunne man fint ha slike setninger. Hvis man sa «em stór», så måtte dette bety «*jeg* er stor», fordi «er» er bøydd som «em». Stod det «ert stór», så ville det bety at det er *du* som er stor, fordi «er» er bøydd som «ert», og så videre.

Subjektløse setninger på norrønt

En annen ting ved norrøn verbbøyning var at de i hadde det som kalles *konjunktiv*, noe vi ikke lenger har på moderne norsk. På norrønt kunne man bøye verb på en slik måte at man viste at det man sa var *hypotetisk* eller ikke reelt – at noe var litt «oppe i lufta». Det kunne

Konjunktiv

være snakk om noe man håpet skulle skje, eller noe som visstnok var tilfelle, men som man var skeptisk til. Hvis en person som snakket norrønt sa at «det hadde **kømi** godt med noen varme klær så ville bruken av ordet «kømi» istedenfor «komit» vist at den som snakket faktisk ikke *hadde* noen varme klær.

På moderne norsk må vi ofte bruke ekstra ord for å vise at vi snakker om noe som ikke nødvendigvis er tilfelle, eller for å uttrykke et ønske. Setningen «Olaf har angivelig kommet på besøk», viser at den som snakker ikke nødvendigvis er overbevist om at han faktisk *har* kommet. På norsk trenger vi å bruke et ord som «angivelig» for å vise at vi ikke stoler helt på noe. På norrønt trengte man ikke dette ordet. I stedet kunne man bøye ordet «komit» i konjunktiv, som «kømi».

Bøying av personlig pronomen

Det er også verdt å nevne to ting om *personlig pronomen* i norrønt, ord som «jeg», «meg», «dere», og så videre. Det første er at norrønt har tre ulike former for det vi kaller tredje person flertall, altså ordet «de/dem». I setningen «de spiser» på moderne norsk sier vi «de» uansett om gruppen vi snakker om består av bare menn, bare kvinner, eller en blanding. På norrønt hadde man altså tre ulike måter å si «de» på. Er alle menn, heter «de» «þeir». Er alle kvinner, bruker man «þær». Utgjør «de» en gruppe med både menn og kvinner, heter de «þau». Hvis det for eksempel står at «þær eru ...» (de er ...), så betyr dette altså at «de» utelukkende er kvinner.

Tre former for tredje person flertall

I moderne norsk har vi personlig pronomen i entall (jeg, du, han/hun/det), og flertall (vi, dere, de). På norrønt hadde man også entall og flertall, men i tillegg til dette hadde de også en egen *totallsform - dualis*. Ordene for «de» som vi så ovenfor: «þeir», «þær» og «þau», eller ordene for «vi» - «vér», eller ordet for «dere» - «ér» bruktes nemlig kun når «vi», «dere» eller «de» bestod av tre personer eller mer. De hadde for eksempel en helt egen form – *vīt* – som betydde «vi to», og en annen form – *it* – som betydde «dere to».

Totallsform - dualis

Skrift og uttale

Norrønt hadde enkelte bokstaver og lyder som ikke lenger brukes på moderne norsk. Det første å merke seg er at norrønt hadde tre bokstaver eller lyder – þ, ð, ǫ – «thorn», «edd» og «o med kvist», som vi ikke har på det språket vi bruker i dag.

Thorn, edd og o med kvist

Thorn, «þ», ble uttalt med tungespissen mellom tennene, ustemt, som th-lyden i det engelske «thing». Mange ord som i dag uttales med -t på norsk, hadde «thorn» på norrønt. Ordet «tak», det man har på toppen av hus, ble for eksempel skrevet som *þak*. Guden Tor (med hammeren), ble skrevet som þorr.

«Thorn»

Edd, ð, uttales også med tungespissen mellom tennene, men stemt, som i starten av det engelske ordet «this». Denne lyden fant man ofte i *slutten* av ord, og på moderne norsk er lyden vanligvis erstattet av en vanlig -d. Det norrøne ordet for bord var «borð. Sverd ble skrevet «sverð». Bokstavene «thorn» og edd finnes fortsatt i det islandske alfabetet i dag, og «thorn» går faktisk så langt tilbake som til det norrøne runealfabetet futhark, som man brukte lenge før kristendommen kom til Norge på 1000-tallet.

«edd»

«O med kvist», «ǫ» ble uttalt som en slags «å», men ekspertene tror den ble uttalt som en «å» som lignet litt mer på «a» enn den å-en vi har i dag. Norrønt hadde altså *to* typer å-lyder: «o» (som ble uttalt som «å») og «q». Senere kom disse to lydene til å smelte sammen til det som i dag én lyd: «Å». Det norrøne ordet for «hånd» var «hǫnd». Siden vokalen «q» lå litt mellom «å» og «a», gir det mening at noen nordmenn i dag sier «hånd», mens andre sier «hand»

«O med kvist»

Disse tre lydene og bokstavene har altså forsvunnet. *Prinsippet om forenkling* er det som styrer denne utviklingen. Det er mer slitsomt å si «þak» enn «tak», mer slitsomt å si «sverð» enn «sverd». Siden det er liten forskjell på «å» og «q», er det også enklere å la være å skille mellom disse, og heller bare bruke én og samme lyd i alle ord.

Prinsippet om forenkling

Noe lignende skjer med «kj» og «skj» - lydene i dag. Fortsatt er det mange som uttaler «kjøkken» og «skjære» forskjellig, men blant yngre folk merker man i dag en tendens til at skj-lyden, som er enklere å uttale, tar over, slik at mange unge i dag sier «skjøkken» istedenfor «kjøkken». En dag vil sannsynligvis også kj-lyden forsvinne, akkurat som lydene «thorn», «edd» og «o med kvist» har gjort.

Ingen kj- eller skj-lyd på norrønt

Mens vi snakker om kj- og skj: Slike lyder, som vi uttaler i starten av ord som «kjøkken» og «skjære», fantes ikke på norrønt. Disse kom inn i språket vårt senere. I stedet uttalte man i norrøn tid alle lydene hver for seg. Ordet «skjoldr» (skjold) ble for eksempel uttalt med alle lydene i starten «-s-k-j-oldr» og det samme med ordet «skilja» (å skille), som ble uttalt «s-k-ilja».

hv- uttalt som en egen lyd

På norrønt uttalte man h-en i starten av ord der h-en på moderne norsk er stum. Ordet «hvat» (hva) ble for eksempel uttalt med en tydelig «h» i starten av ordet. Etter hvert ble denne lyden, som jo ikke er den enkleste å uttale, forenklet, enten til «va-» eller til «ka». Ordet «Hvar» (hvor) på norrønt ble til «vor» eller «kor» på moderne norsk. Vi ser at den norrøne hv-lyden enten er blitt til en ren v, eller til en k på moderne norsk. Ingen nordmann uttaler lenger h-en, men den gamle *skrivemåten* med -h i starten av ordet har holdt seg helt frem til i dag. Derfor skriver nordmenn «hva», «hvor», «hvem» også videre, uten å faktisk uttale h-lyden når de snakker.

-ld og -nd ble uttalt i slutten av ord

På norrønt uttalte man også -ld og -nd som to egne lyder i slutten av ord, slik at de moderne norske ordene «kveld» og «sand» ble uttalt som «kvel-d» og «san-d» (eller «san-dr»). Senere, i mellomnorsk tid, forandret dette seg. I noen dialekter fikk man det man kaller en *alveolar uttale*: «kvell» og «sann». Andre steder fikk en *palatal uttale* av slike ord: «kvejl» og «sajnn». I noen få dialekter uttaler man faktisk fortsatt -ld og -nd i slutten av ord også i dag. I slike dialekter har altså den norrøne uttalen blitt bevart. Uansett ser vi at også her har den norrøne skrivemåten blitt beholdt, mens uttalen har forandret seg hos nordmenn flest.

O ble uttalt som «Å»

På norrønt uttalte man bokstaven «o» som en «å», slik det også er vanlig å gjøre i de fleste europeiske språk i dag. På grunn av dette sier vi på moderne norsk fortsatt «kÅnge» og ikke «konge». «å kÅmme», og ikke «å komme», «såpp», og ikke «sopp». For personer som snakket norrønt var det helt naturlig å uttale o-ene i ord som «kønungr (konge) og «kōma (å komme)» som en «å». Slik var det også med ord som vi ikke lenger uttaler med å i dag: Ordet «sól» ble uttalt som «sÅ:l». På moderne norsk (*moderne nÅrsk*) uttales altså noen o-er som «å» og andre som «o». På norrønt var bokstaven «O» alltid en å-lyd.

U ble uttalt som «O»

Det samme skjedde med U-lyden. På de fleste språk i verden i dag uttales denne lyden som en norsk «o». Det tyske ordet for god - «gut», uttales for eksempel som «go:t». Slik var det også på norrønt. bokstaven «u» ble alltid uttalt som en moderne norsk «o» (slik vi uttaler o-en i ordet «sko»). Det norrøne ordet «stund (stund)», ble altså uttalt som «stond». Vi har beholdt den gamle uttalen av «u» i en del moderne norske ord. Ordet «ung» uttales for eksempel fortsatt som «ong», og «buk» som «bokk». Dette er den norrøne måten å uttale «u» på. I mellomnorsktid, mellom 1350 og 1536, forandret vokalene seg. U har siden da blitt uttalt slik vi sier ordene «brun», «hus», «du», og så videre. Legg merke til at denne forandringen kun skjedde på svensk og norsk, men ikke på dansk. På dansk sier man fortsatt «hos» (hus), «bron» (brun) og «do» (du). For å oppsummere. På norrønt ble «u» alltid uttalt som «o». På moderne norsk uttales «u» noen ganger som «u», «hus», og andre ganger som «o», «ong» (ung).

«f» ble uttalt som både -f og -v

Bokstaven «f» ble uttalt som en moderne norsk «f» i starten av ord, «fara» (reise), og i dobbeltkonsonant, «offra» (ofre). I slutten og midten av ord, ble «f» uttalt som en «v». «Olaf» ble altså uttalt som «Olav», mens «sofa» (å sove) ble uttalt som «såva».

Infinitiver av verb sluttet alltid på -a

Alle verb i infinitiv (å sove, å spise, å være, og så videre), ble på norrønt uttalt og skrevet med -a i slutten av ordet. «marka» (å merke), «skilja» (å skille), «heyra» (å høre), «hafa» (å ha), «gera» (å gjøre), slutter for eksempel alle på -a. Norrønt hadde infinitivsmerket «at» der vi setter «å» – «at hafa». Dette ble imidlertid brukt på en annen måte på norrønt enn måten man bruker «å» på i moderne norsk. Vi velger derfor å se bort fra dette her.

Skarre-r fantes ikke på norrønt.

I moderne norske dialekter på Sør og Sør-Vestlandet bruker mange skarre-r. Denne lyden kom sannsynligvis til Norge på 1700-tallet. Ingen mennesker i norrønt tid skarret derfor på r-en – med mindre de hadde en talefeil.

Ikke «bløte konsonanter» på norrønt

Langs kysten på Sør- og Sør-Vestlandet, har mange det man kaller «bløte konsonanter» når de snakker: at b,d,g blir til p,t og k. I disse dialektene kan man si «kage» istedenfor «kake»,

og «gade» istedenfor «gate». Dette fenomenet oppstod på 1400-tallet hos danskene, og spredte seg etterhvert til de delene av Norge som ligger nærmest Danmark. I Danmark har disse bløte konsonantene også gått inn i skriftspråket, slik at de skriver «gade», «kage», og så videre. Her til lands slo imidlertid bløte konsonanter aldri skikkelig til, bortsett fra i de nevnte områdene. Uansett: I norrøn hadde hverken nordmenn eller dansker bløte konsonanter.

I norrøn skrift markerte man *lange vokaler med aksenttegn*

På moderne norsk bruker vi *dobbeltkonsonanter* for å markere *at en vokal er kort*. I ordet «hatt» markerer de to t-ene at a-en skal være kort – hatt. Skriver vi ordet med bare én -t, blir a-en lang – ha:t. På norrønt gjorde man det motsatt. Der *markerte man i stedet lange vokaler*, ved å sette et *aksenttegn* over dem. I det norrøne ordet «sól» (sol), er det en aksent over «o-en», som viser at denne lyden skal være lang – so:l. Ordet for å komme, *koma*, skal altså uttales med kort «o», «komma», siden det ikke er noe aksenttegn over o-en som viser at o-en er lang. Det fantes ikke noe norrønt språkråd, og det var ikke slik at alle som skrev norrønt faktisk fulgte disse reglene, men det er dette som er det vanligste man finner i norrøne tekster.

3. Ordtilfang

Det siste som er verdt å se på hvis man skal sammenligne norrønt og moderne norsk er ordtilfanget, altså hva slags ord som fantes i språket. Veldig mange moderne norske ord har enten utviklet seg fra norrønt, eller så er de like i dag som de var for tusen år siden. I løpet av de siste 700 årene har det norske språket imidlertid også fått inn en del andre ord, som norrøne mennesker ikke kjente til. Derfor finnes det en del ulikheter i mellom de to språkene når det gjelder hva slags ord man finner der.

Mellomnorsk tid - innflytelse fra nedertysk

Den viktigste forskjellen på norrønt og moderne norsk når det gjelder ordtilfanget er at moderne norsk har mange *tyske lånord*. Dette er ord som kommer fra *nedertysk*, eller *lavtysk* som man også kaller det. Denne typen tysk ble brukt i Nord-Tyskland, og ligner mer på moderne nederlandsk enn på moderne tysk, selv om de to er i slekt. Nedertysk ble brukt av *hanseatene*, et tysk handelsforbund som dominerte handelen i Nord-Europa, og i Norge, fra 1300-tallet og fremover.

Nedertyske
lånord

Det er altså særlig i mellomnorsk tid, fra ca. 1350 til 1536 at språket for alvor påvirkes av nedertysk. Mange slike ord festet seg fordi tysk ga høy status. Andre tyske lånord ble vanlig fordi de var de eneste ordene man hadde til å beskrive nye ting i samfunnet. Andre igjen kom sannsynligvis inn i språket fordi mange nordmenn i byene, slik som i Bergen, hadde daglig kontakt med tyskere som drev med handel, og ble påvirket av ordene disse brukte.

Mellomnorsk tid

Mange nedertyske ord for en rekke yrker, redskaper og så videre dukket opp i mellomnorsk tid. Eksempler er ord som «kopp», «skomaker», «papir», og så videre. Mange slike ord hadde det tidligere ikke fantes norrøne ord for i det hele tatt.

En annen viktig ting var at vi fikk mange såkalte *anbehetelsesord*, ord som begynner på -an, -be, eller slutter på -het, -bar, og så videre. Ord som «angripe», «anbefale», «beordre», «begrave», «fruktbar», «ærlighet» og «kjærlighet» er eksempler på slike ord. Disse kommer fra nedertysk. De fantes ikke på norrønt, men det finnes svært mange av dem i det moderne norske språket.

Anbehetelsesord

Faktisk ble endelsen *-het* ble etter hvert så vanlig at man begynte å lage helt nye norske ord som sluttet på denne måten, uten at det eksisterte noe tilsvarende ord på tysk. Det samme skjedde med endelsen *-else*. Språkeksperter vet faktisk ikke helt hvor denne endelsen kommer fra, men etter hvert ble det laget veldig mange nye ord som sluttet på denne måten, slik som «forelskelse», «fortvilelse», «begravelse», og så videre.

-het

Til slutt kan det nevnes at enkelte ord som *fant* på norrønt *endret betydning* i løpet av mellomnorsk tid. Ordet «rik» fantes på norrønt, men betydde «mektig», «sterk» eller «hard». På nedertysk fantes også dette ordet, men her i betydningen «som eier mye». I århundrene etter 1350 forandret betydningen av ordet rik seg til den tyske varianten også i Norge, slik at det å være rik på moderne norsk i dag, ikke lenger betyr det samme som det betydde å være rik på norrønt. For å oppsummere, ser vi at Norge etter 1350 har fått inn svært mange ord fra nedertysk, som ikke eksisterte på norrønt.

-else

Ord som endret betydning

Oppsummering

Når vi sammenligner norrønt og moderne norsk språk er det lett å se én trend som oppsummerer hele språkutviklingen de siste 700 årene: *forenkling*. Nesten alt er blitt enklere

på moderne norsk enn det det var på norrønt. Det norrøne *kasusspråket* er blitt erstattet av det moderne norske *ordstillingsspråket*, som er en mye enklere måte å bygge setninger på. Verb bøyes ikke lenger i personer og tall som på norrønt, noe som også er en klar forenkling. Vanskelige eller «slitsomme» lyder som «thorn», «edd» og «o med kvist» har forsvunnet. I tillegg har uttalen av flere andre lyder også blitt forandret, og så har det kommet inn svært mange lånnord fra nedertysk i løpet av mellomnorsk tid. Alt dette gjør at norrønt og moderne norsk språk er to veldig ulike språk, selv om de også har den del ting til felles.

Videre lesning:

Almenningen, Olaf, Thore A. Roksvold, Helge Sandøy, Lars S. Vikør (red.), 2002. *Språk og samfunn gjennom tusen år*, 6. utg., Universitetsforlaget, Oslo

Haugen, Odd Einar, 2015. *Norrøn grammatikk i hovuddrag*, Novus forlag, Oslo

Haugen, Odd Einar, 2001. *Grunnbok i norrønt språk*, 4. utg. Gyldendal, Oslo

Nesse, Agnete, 2013. *Innføring i norsk språkhistorie*, Cappelen Damm akademisk, Oslo

Torp, Arne, Lars S. Vikør *Hovuddrag i norsk språkhistorie*, 3. utg., Gyldendal akademisk, Oslo

Aktuelle kompetansemål:

- gjøre rede for noen sentrale likheter og forskjeller mellom norrønt og moderne norsk språk
- beskrive grammatiske særtrekk i norsk og sammenligne med andre språk